

PrimaVera Working Paper Series

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

PrimaVera Working Paper 2010-01

Agendering van informatieruimtelijke ordening

Pieter Wisse

Januari 2010

Category: academic

University of Amsterdam
Department of Information Management
Roetersstraat 11
1018 WB Amsterdam
<http://primavera.fee.uva.nl>

Copyright ©2010 by the Universiteit van Amsterdam

All rights reserved. No part of this article may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the authors.

Agendering van informatieruimtelijke ordening

Pieter Wisse

Abstract

Promoting a discipline of civil information management, or engineering, has so far met with little success. A catalyst or, in terms of innovation diffusion theory, champion is still lacking. How different with spatial planning! In the Netherlands, the Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment is actively supporting, initiating, even, “a programme of education, research, and professional practice with design and politics as its central themes.” A recent book, *Design and Politics*, “seeks to provide inspiration and set the agenda for that programme” in spatial planning. Such efforts are outlined as exemplary for setting the agenda for civil information management aka information-spatial planning.

Language

Dutch.

Keywords

Civil information management, civil information engineering, information society, network society, infrastructure, information-spatial planning, design and politics.

About the author

Pieter E. Wisse (www.wisse.cc) is founder and president of Information Dynamics, an independent company operating from the Netherlands and involved in research & development of complex, civil information engineering/management.

Pieter holds an engineering degree (mathematics and information engineering) from Delft University of Technology and a PhD (information management) from the University of Amsterdam where he is now affiliated with PrimaVera as a research fellow.

Inhoudsopgave

1. Analogie	4
2. Verbindende verbeelding	5
3. Zoek de overeenkomsten en verschillen	6
4. Van analogie naar identiteit	14
5. Context en tijd in (informatie)ruimtelijke ordening	15
6. Opgave in nieuw decennium	16
literatuur	17

1. Analogie

Met civiele informatiekunde schiet het helaas nog niet op. Hoe valt die discipline voor informatieruimtelijke ordening te bevorderen? Als katalysator¹ stelde ik eerder het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer tot voorbeeld. Concreet inspirerend vond ik voorjaar 2009 de vacaturemelding voor een zgn praktijkhoogleraar Ontwerp & Politiek aan de TU Delft, maar dus gefinancierd door VROM.²

Hier vestig ik aandacht op een voorbeeldig nauw verwant spoor. Eveneens op initiatief van VROM — en dus stellig op z'n minst deels ook weer financieel gesponsord — verschijnt bij Uitgeverij 010 de tweetalige (!) reeks *Ontwerp en politiek/Design and Politics*. Het allereerste boek draagt dezelfde titel als de voorgenomen reeks. Het Voorwoord schreef H.W.J. Ovink, directeur Nationale Ruimtelijke Ordening (VROM).

Met de aanstelling [...] najaar [2009] van de hoogleraar [in kwestie,] kondigt Ovink aan (p. 7),

start het ministerie van VROM een onderwijs-, onderzoek- en praktijkprogramma gericht op Ontwerp & Politiek.

Hij verklaart over het boek, dat (p. 7)

[het] de inspiratie en agendering voor d[a]t programma [is]. Het laat zien waarom onderwijs, onderzoek en praktijk verbonden moeten worden gericht op ontwerp en politiek.

Mijn opvatting luidt, dat dezelfde noodzaak naadloos geldt voor inrichting van infrastructuur voor informatieverkeer. Dat verkeer verloopt in zoets als de informatieruimte. Voor evenwichtige mogelijkheden voor verkeersdeelnemers moeten we ons daarom tevens, zeg maar, informatieruimtelijke ordening voorstellen. Op maatschappelijke schaal draagt daarom óók informatiekundig ontwerpen onherroepelijk o.a. een politiek karakter, en omgekeerd.

Dankzij *Ontwerp en politiek* laat zich dat in betrekkelijk kort bestek onderstrepen. Want vanuit de veronderstelling dat genoemd boek dus eigenlijk netzogoed over civiele informatiekunde gaat, haal ik relevante passages aan.³

¹ Of een “kampioen” in termen van *Diffusion of Innovations* door E.M. Rogers.

² Zie mijn column *Serieus Ontwerpen*.

³ Dit procédé hanteerde ik eerder voor bijvoorbeeld mijn artikel *Civiele informatiekunde vergelijkenderwijs*.

2. Verbindende verbeelding

Meteen in het Voorwoord is het prijs. Ovink hekelt dat (p. 6)

bestuurders worden geleid door voortgang en niet door doel en resultaat.

Waar dat gebeurt,

worden waan van de dag, proces en reactiviteit onze leidende principes.

Dat leidt ertoe, dat

ontwerpers niet meer weten waarom ze ontwerpen.

Is dat erg? Ja, volgens Ovink, want

de opgaven zijn [...] groot, [...] manifest en [...] urgent[.]

Met andere woorden, wat zijn reële, dus maatschappelijke problemen en kansen? Hoe mobiliseren we opbouwende actie? Daarvoor

hebben [we] verhalen en verhalenmakers nodig[.]

Als zodanig doet Ovink een beroep op

[b]estuurders en ontwerpers [...]. De confrontatie van die verbeelding, van ontwerpers en bestuurders geeft richting aan de opgaven.

Wat verderop licht hij hun verhouding voor productieve “confrontatie” wat nader toe.

Het ontwerp en de ontwerper moeten weer vol in de arena van de opgaven stappen. Reflectief, agenderend en in gesprek.

Gebeurt er dan ook iets? Op haar beurt, aldus Ovinks dialectiek,

[vindt] de politiek [...] haar kracht in die opgaven. Daar waar de vragen, de mensen, de oorsprong van de opgaven liggen.

Dat is voor de gebouwde omgeving en ruimtelijke ordening allemaal niet nieuw (p. 7):

Door een scherpe terugblik laat het [boek] de ontwikkeling zien van de relatie en positie van ontwerpers en bestuurders in de ruimtelijke ordening.

Daarvan valt (ook) voor civiele informatie uiteraard veel te leren. Zo is onverminderd geldig

dat [slechts] de gerichtheid op de echte opgaven, op de inhoud en niet op het proces, ons kan helpen voor een doorbraak in ons handelen.

Ovink voegt er als voorwaarde aan toe

dat het ontwerp en de ontwerper[, respectievelijk] de politiek en het politieke elkaar daarin versterken.

Het moet voorts een confrontatie zijn

die agendeert vanuit een internationaal perspectief.

Ook deze aansporing voor erkenning van feitelijke schaal moet zelfs met extra nadruk voor informatieverkeer evident zijn.

De stad staat voor alle opgaven in één[.]

zodat zij volgens Ovink bij uitstek

de plaats [is] waar ontwerp en politiek het podium moeten vinden.

Daarom volgt M. Dings voor haar — prachtige! — bijdrage, Historisch perspectief 1900-2010,⁴ vooral de ontwikkeling van de stedenbouw(kunde). Zij behandelt steeds een periode van tien jaar. Wat ik er op mijn beurt aan ontleen is uiteraard selectief. Ik beperk me tot wat m.i. naar analogie relevant is voor positionering en ontwikkeling van civiele informatiekunde. Dat blijkt véél.

3. Zoek de overeenkomsten en verschillen

In het eerste decennium van de twintigste eeuw kwam (p. 12)

[s]tadsontwerp op de kaart[: ...] de woningnood was hoog en de gezondheidstoestand ronduit slecht.

Daarmee lijkt in tegenspraak dat bijvoorbeeld het eerste uitbreidingsplan dat H.P. Berlage voor Amsterdam ontwierp, erop gericht was om gegoede burgerij voor de stad te behouden. De aanzet was echter gemaakt, dat (p. 19)

[d]e ontwerpen [...] de gehele stedelijke bevolking ten goede [kwamen. ...] Het stedenbouwkundig ontwerp werd daarmee iets om boven partijpolitiek uit te stijgen en gezamenlijk de stad te ontwerpen.

Maar

[d]e meeste gemeentebesturen moesten deze meerwaarde van het stedenbouwkundig ontwerp nog gaan ontdekken[.]

Zo was het nog ongebruikelijk, dat (pp. 16-17)

Berlage in zijn plan de bestemmingen nauwkeurig had weergegeven [...] ze maakten het gewenste stadsbeeld daadwerkelijk zichtbaar.

Hij (p. 17)

was een van de eerste Nederlandse stedenbouwkundigen die het uitbreidingsplan opvatte als een plan dat niet alleen de stratenstructuren vastlegde, maar ook de massa's en bestemmingen weergaf, zonder ze daarbij zo gedetailleerd als een architect uit te werken.

Nota bene, in deze passage maakt Dings onderscheid tussen enerzijds stedenbouwkundige, anderzijds architect. Het ontwerpobject van de architect is (vooral) het aparte gebouw, uiteraard in zijn omgeving.

⁴ Voor het begin van haar overzicht koos Dings met 1900 een jaar, waarmee A. van der Woud in *Een nieuwe wereld, Het ontstaan van het moderne Nederland* juist eindigde. Daarom vind ik beide teksten elkaar aanvullen. Aan Van der Wouds eveneens prachtige tekst wijdde ik een groot deel van mijn artikel Verkeersbegrip voor algemeen belang: geschiedenis van infrastructurele stelselmatigheid voor toekomst van informatieverkeer.

In de periode van 1910 tot 1920 kwamen

stedelijke groei modellen ter discussie.

Als de twee uiterste alternatieven golden enerzijds (p. 20)

de concentrische stadsuitbreiding die zich in de meeste gemeenten min of meer vanzelf voltrok[,] anderzijds

de ontwikkeling van verschillende kleine [tuin]steden [...], die met eigen scholen, winkels en voedselvoorzieningen compleet zelfvoorzienend waren.

Op de een of andere manier (p. 28)

[hadden d]e grote steden [...] inmiddels de eerste ervaringen met uitbreidingsplannen opgedaan en maakten hun Diensten klaar om aan de stad te gaan ontwerpen.

Dus (p. 29)

bestuurders voelden zich niet meer altijd genoodzaakt ontwerpers van buitenaf in te huren[, want h]et belang van ontwerpen aan de stad stond voor hen buiten kijf[.]

Dat (p. 30) “schaalniveau” bleek echter alweer spoedig problematisch krap, zodat tussen 1920 en 1930

[b]ovengemeentelijke opgaven op de agenda

verschenen. In 1924 had in Amsterdam het Internationaal Stedenbouwcongres plaats, dat (p. 35)

een enorme impuls [gaf] aan de volwassenwording van het vak stedenbouw, planning en de daaraan grenzende disciplines die ook tijdens het congres vertegenwoordigd waren, zoals filosofie, economie, sociologie en bestuurskunde.

Wezenlijk voor (pp. 35-36)

de gewestelijke of regionale stedenbouw [...] bleef [...] de kruisbestuiving tussen ontwerpers en bestuurders[. ...] Zo ontwikkelden bestuurders veel gevoel voor ontwerp en ontdekten ontwerpers de beleidsmatige kant van het plan en wisten zo met veel zelfverzekerdheid hun ontwerpen te presenteren.

Er waren echter ook belemmeringen, o.a. (p. 36)

[h]et gebrek aan wettelijke regelingen” en “gemeenten [die] uiteindelijk toch te bevreesd [waren] om bij acceptatie van het plan hun autonomie te verliezen.

De ontwikkeling ging echter onmiskenbaar reeds in de richting van streekplannen (p. 39)

om zo de afzonderlijke uitbreidingsplannen van de gemeenten aan een groter plan te kunnen toetsen.

De (pp. 39-40)

moderne stedenbouw [werd] een manier om goed onderzochte functies logisch te ordenen[.]

Dat lukte door (p. 40)

intensieve samenwerking tussen onderzoek en ontwerp, waarbij de fasen van ‘survey’ en ‘plan’ dwars door elkaar heen liepen.

Als primaire (p. 40)

functies [telden] wonen, werken, verkeer en recreatie.

Kenmerkend voor wat (p. 41) “planologie” ging heten, was dat

het plan nieuwe stijl geen uitspraak [deed] over de exacte invulling [...], maar ordende het vooral de onderlinge samenhang[. ...] Met de loskoppeling van de ordenende stedenbouw of zelfs planologie en de hierbij behorende architectuur of het stadsbeeld, ontstond een nieuw type ontwerper. [... D]e stedenbouwkundige [was] nu vooral iemand die op basis van gedegen onderzoek een overzichtsplan voor het stadsgewest ontvouwde.

Maar

[i]n veel provincies lukte dat nog niet zo goed[.]

zo bleek in de periode 1930-1940. Want (p. 50)

[h]et streekplanwerk bleek hopeloos ingewikkeld, niet alleen vanwege de lange surveys en de voor vertraging zorgende crisis, maar vooral door de enorme belangenverstrengeling op de regionale schaal.

Daarin (p. 51)

[moest] de ruimtelijke planning het voorlopig nog met halfslachtige wettelijke bepalingen [...] doen en [was] vooral afhankelijk [...] van de bereidheid van provinciale en gemeentelijke bestuurders[.]

Reeds gevestigde belangen

kregen [zodoende met hun] plannen in de praktijk vrijwel altijd voorrang op de meestal nog in de maak zijnde integrale ruimtelijke plannen.

Dit leidde tot de roep om (p. 52)

een nationaal plan [om] vooral de belangen te dienen die te groots en kwetsbaar waren om in streekplannen te regelen[.]

Desbetreffende besluiten en verordeningen werden overigens daadwerkelijk door de Duitse bezetter in Nederland ingevoerd (p. 55):

een doorbraak voor de grootschalige planning die tot dan toe slechts moeizaam van de grond was gekomen.

Gedurende de periode 1940-1950 kwam de (p. 56)

centrale planningsmachinerie op dreef[, omdat de oorlog zoveel urgente vraagstukken op[wierp].]

Bijvoorbeeld over Rotterdam vermeldt Dings dat (p. 61)

het gemeentebestuur [...] de oorlogssituatie [probeerde] te benutten om vele moderniseringswensen voor de binnenstad door te drukken.

Dat bestuur

gaf [...] direct na het bombardement, dus nog voordat de Duitsers zich meldden, de stadsarchitect [...] de opdracht om het stadsplan [...] aan te passen en in een stroomversnelling te brengen.

Nota bene (p. 69),

[d]e nationale centralistische opzet van de wederopbouw [...] bleef ook na de bevrijding gehandhaafd. [...] H]et tekort aan bouwmaterialen [maakte] enig toezicht van hogerhand op de wederopbouw noodzakelijk.

Het nationale schaalniveau kreeg door de sterke naoorlogse groei (1950-1960) een extra impuls (p. 77):

Al snel bleek uit onderzoek dat de ontwikkelingen in het westen [van Nederland] niet los konden worden gezien van ontwikkelingen in de rest van het land.

In de praktijk had leniging van woningnood prioriteit, waarvoor zgn systeembouwers veel ruimte kregen. Bouwbedrijven (p. 80)

wisten [...] hun eisen steeds meer in de stedenbouwkundige planvorming door te drukken.

Als reactie kwam er wederom (p. 81)

aandacht voor de ruimtelijke ordening

die ertoe leidde dat rond 1960 diverse (p. 72)

planconcepten in de maak

waren. Door snelle veranderingen

[moest n]iet langer [...] het maken van plannen centraal staan maar eerder het maken van richtlijnen en beleid.

In het decennium van 1960 tot 1970 overtrof (p. 86)

de enorme economische en demografische groei

eerdere “verwachtingen” nog. Van weeromstuit heerste “tomeloze maakbaarheidsdrift” (p. 88):

De samenwerking tussen de ambitieuze overheid, groots denkende ontwerper[s] en doorpakkende bureaucratie vierde hoogtij.

Nieuw was, dat het beleid (p. 90)

volop aandacht [bestedde] aan de toegenomen automobilititeit.

Maar (p. 88)

[e]ind jaren zestig begonnen de minder geslaagde resultaten van de grootse plannen zich [...] af te tekenen.

Eerder (p. 98)

konden verschillende gemeentelijke diensten met hulp van onderzoekers en ontwerpers van buitenaf grootse plannen realiseren zonder überhaupt naar de stem van de bewoners te luisteren.

Dat veranderde in de zeventiger jaren van de vorige eeuw. Daarbij (p. 101)

[wisten d]e actievoerders [...] zich gesteund door diverse sociologen, filosofen en ontwerpers die al in de jaren zestig kritiek uitten op de grootse planningsdrift.

Die kritiek betrof

functiescheiding — waar cityvorming en groeikernen de perfecte illustraties van waren — als een van de grootste manco's van de moderne planning.

Voor een omslag (p. 102)

[diende d]e autoritaire en zelfverzekerde houding [...] plaats te maken voor bescheidenheid, samenwerking en flexibiliteit. Het duurde vaak even[.]

voegt Dings als understatement toe,

voordat de diensten hierop waren ingespeeld.

Aanvankelijk

hoopte[n de vernieuwers] de megalomane en zakelijke aanpak van de ambtelijke diensten te omzeilen.

In het politieke klimaat van destijds gingen diverse grote steden daarin voorop (p. 105):

de stadsvernieuwing [kwam] op gang[.]

Er was zoiets als een omkering aan de orde, want het (p. 106)

betekende dat de wijk of buurt zich voortaan niet langer hoefde te voegen in het gewenste totaalbeeld van de stad, maar de nieuwe grondlegger voor het functioneren van de stad was.

Aldus

[brachten d]e stadsvernieuwingsoperaties [...] een compleet nieuwe rolverdeling voor de betrokken partijen met zich mee. De bewoner [...] werd nu een serieuze deelnemer aan het planproces.

Voor medewerkers van gemeentelijke diensten, woningbouwcorporaties e.d. betekende het dat zij

hun publieke rol moesten herdefiniëren.

En (pp. 106-107)

[o]ok de ontwerper kreeg een andere rol. In plaats van één heldere opdrachtgever die hem vaak veel ruimte gaf om naar eigen inzicht een ontwerp te maken kreeg hij nu met veel verschillende en niet-professionele opdrachtgevers te maken. Dat betekende dat de ontwerper flexibel moest zijn en de taal van de bewoners om moest kunnen zetten in ontwerpen. Lang niet alle ontwerpers wilden zich zo aanpassen of waren hier geschikt voor.

In hetzelfde decennium bleek (pp. 108-109)

ook op het nationale niveau [...] dat blauwdrukplanning — planning met een vooraf vastgesteld eindresultaat — onmogelijk was.

Er (p. 109)

kwam [...] een uiterst flexibele planprocedure [die] het voor burger mogelijk [maakte] om kritiek uit te oefenen op de ruimtelijke plannen van de overheid, die vervolgens na raadpleging hiervan pas tot vaststelling overging. Het nieuwe planningsapparaat paste bij de cruciale, integrale functie die de overheid de ruimtelijke planning toedichtte.

Overigens (p. 110)

[volgde] in de jaren tachtig alweer kritiek [...] op het weliswaar democratische en flexibele maar eveneens omslachtige en ingewikkelde planningsproces. Het was op de schaal van de stadsvernieuwingsoperaties nog wel te handhaven, maar op de nationale schaal ging het aan discussies ten onder. Ondertussen had het er wel voor gezorgd dat ruimtelijke ordening het domein van strategische besluitvorming was geworden.

Nota bene,

[d]e kiem [...] van [die erkenning] lag in de protesten van de stadsbewoners; het resultaat was een ruimtelijke ordening waarin steeds meer belangen tegen elkaar dienden te worden afgewogen.

Dat (p. 111)

hield [...] de bestuurders en ontwerpers in ieder geval met beide benen op de grond.

Zoals Dings al eerder aangaf, (p. 112)

kwam [...] het participatieve stadsvernieuwingsproces onder druk te staan.

Omdat

de steden in de Randstad werkelijk [dreigden] te verloederen[.]

volgde in de periode 1980-1990 een beleidswijziging (p. 113) die

de stad daadwerkelijk centraal [stelde].

Er was ruimte voor (p. 114)

de kracht van het ontwerp [...] om de stad zo weer aantrekkelijk te maken voor bewoners, bedrijven en detailhandel[.]

met als keerzijde dat

[d]e nadruk op stedelijke projecten [...] ten koste [ging] van de planvorming op bovenlokaal niveau[.]

Die (p. 122)

[kwam] op de regionale schaal vrijwel stil [...] te liggen.

Voor het schaalniveau van de stad verscheen (p. 120)

de openbare ruimte [...] op de agenda[; dat] was [...] voor Nederland nog onontgonnen terrein.

Daarbij kregen (p. 121)

de (meestal externe) ontwerpers opnieuw een verbeeldende rol.

Maar (p. 122)

[t]erwijl de vele stadsprojecten de rol en positie van de ontwerper sterker maakte, deed de focus op die projecten tegelijkertijd hun invloed op het hogere schaalniveau afnemen.

In de periode 1990-2000 groeide inzicht dat vooral het economisch perspectief verder moest reiken dan de nationale schaal. Nederland werd (pp. 124-126)

distributieland

met

mainports

en

de grote steden in de Randstad [...] als knooppunten van nationaal en internationaal belang

waarvan de ontwikkeling door

strategische projecten

voorrang kreeg. Evenals voor opgevoerde woningbouwprogramma's (p. 130)

kreeg een aantal grote [project]ontwikkelaars een flink aandeel [...] in handen,

want

de overheid [had] zelfs nauwelijks meer uitvoeringsmacht[.]

Gelet (p. 134)

op de toenemende marktwerking en decentralisatie [...] nam de rijksoverheid [mettertijd] allerhande stimuleringsmaatregelen [...] om [...] andere partijen tot kwaliteit te verleiden

inclusief (p. 136)

[h]et scheppen van een goed architectuurklimaat[.]

Dergelijke

stimuleringsmaatregelen schiepen aanvankelijk vooral de nodige ruimte om los te komen van de dagelijkse bouwpraktijk en vernieuwende concepten en theorieën te ontwikkelen.

Wat grootschaliger planvorming betreft, wijst Dings erop (p. 133)

dat het steeds vaker landschapsarchitecten waren en niet stedenbouwkundigen die dit soort [...] opdrachten kregen.

Want

landschapsarchitecten [waren] gewend om in structuren te denken en continuïteit en verandering in één plan te vatten.

Tegen het einde van — het laatste decennium van — de vorige eeuw werd (p. 137)

onvrede over de koers van de ruimtelijke ordening

luider hoorbaar. De planning moest duidelijker keuzes omvatten, niet

vrijblijvend

zijn. Maar (p. 138)

[z]o'n ommekeer is misschien wel het allermoeilijkste om voor elkaar te krijgen[.]

Hoe valt

de juiste sturing [...] uit te oefenen

met enerzijds alsmaar méér

plannen en ruimteclaims[.]

anderzijds

een terugtrekkende rijksoverheid[?]

Aan het begin van de nieuwe eeuw (2000-2010) (p. 140)

[spelen d]e steden [...] een belangrijke rol als de enige ankerpunten binnen de steeds groeiende 'space of flows', bestaande uit netwerken en stromen van goederen, diensten en personen.

Als zodanig zijn zij (p. 145)

echter niet meer de stedelijke knooppunten [van een decennium eerder], maar — geheel conform de ruimtelijke implicatie van de netwerkeconomie — stedelijke netwerken.

Er is daarom extra aandacht voor de (p. 140)

identiteit

van de stad, waarvoor

historische en culturele

factoren zwaar meetellen. Daarvan profiteren

met name de stadscentra[.]

Maar door de (p. 141)

sociale en economische problemen
in vooral
de naoorlogse woonwijken
ontstond tevens
de behoefte [...] om weer aan een breed perspectief op de toekomst van de stad als geheel te werken[.]
Aan
een structuurplan [als] totaalvisie op de toekomst van de stad [ging een n]ieuw [...] interactie[f] planproces
[...] vooraf[; h]et was niet langer het gemeentebestuur dat het plan maakte, maar ook diverse investeerders,
burgers en andere belangengroep dachten en werkten mee.
De bedoeling ermee was, dat
[h]et plan [...] zich steeds aan de veranderende inzichten aan[paste].
Overigens was duidelijk
[d]at [die] behoefte [...] aan een meer integrale visie [...] ook en vooral op de nationale schaal gold[.]
Ter beheersing van belangenvariëteit was (p. 145)
inmiddels in zwang geraakt[... de] lagenbenadering [...] voor ruimtelijke ontwikkelingen[.]
Dan geldt bijvoorbeeld
behalve de laag van de netwerken en het occupatiepatroon, ook de laag van de fysieke ondergrond[.]
Maar het vraagstuk van (pp. 145-146)
keuzes tussen de verschillende lagen
verdwijnt daardoor natuurlijk niet. Meestal gebeurde daarom nog altijd niets (p. 149)
zolang een concrete vraag of opdrachtgever ontbrak.

Voor dergelijke vragen en opdrachten gelden aldus Dings thans de volgende verhoudingen (p. 152):
In de gehele ruimtelijke hoofdstructuur speelt de rijksoverheid een belangrijke coördinerende rol: ze
financiert de belangrijkste projecten en regelt de afstemming[. ...] Daarnaast heeft ze [...] algemene
basiskwaliteitsregels vastgelegd waar provincies en gemeenten zich ook bij ontwikkelingen buiten de
hoofdstructuur moeten houden[. ...] Vervolgens is het aan de provincies en gemeenten om op basis van de
kwaliteitsregels hun structuurvisie op te stellen. Volgens de rijksoverheid kan het ontwerp daar een
belangrijke bijdrage aan leveren.

De vraag is, of het lukt (p. 153),
juist nu [de rijksoverheid] een stap terug doet en [andere] overheden dus zelf proactiever met opgaven aan
de slag moeten gaan[. ...] om zo ook op de lagere schaalniveaus de lange traditie van ontwerpen aan
Nederland nieuw leven in te blazen.

Want (p. 154)
goede structuurvisies [...] zijn, gezien de complexe opgaven, vele ruimteclaims en veranderende
bestuurlijke realiteit, hard nodig om vervolgens integrale plannen en projecten vorm te geven.

4. Van analogie naar identiteit

Na het historisch georiënteerde hoofdstuk dat Dings schreef, bevat *Ontwerp en politiek* een hoofdstuk met verzamelde citaten, Reflectie op vandaag. Daarin staan ze enigszins gesorteerd en gaan ze achtereenvolgens (p. 160)

over de opgave, over de actoren, over de opleiding en over het ontwerp.

Dat levert echter (p. 161)

niet één duidelijk beeld

op. Juist

[d]e dynamiek van verhalen die niet eenduidig zijn maakt de relatie tussen de opgaven en ontwerp en ruimtelijke ordening politiek.

Het is frappant, hoezeer ook bedoelde citaten vrijwel zonder uitzondering relevant zijn voor, zeg maar, informatieruimtelijke ordening. Ik beveel lezing dringend aan!

Op één citaat vestig ik alvast aandacht. Rachelle Alterman wijst terecht op (p. 227)

de problemen die juist zijn ontstaan uit de overwaardering van ontwerpoverwegingen[.]

Wie met dit besef het overzicht van Dings bekijkt, herkent inderdaad dat een nieuw accent tijdens een bepaald decennium deels vaak een reactie is op wat volgens eerdere accenten door politiek & ontwerp misging. Hieruit mag echter niet de conclusie volgen, dat ontwerp overbodig is. Of politiek. Maar een (beleids)accent is nooit genoeg, laat staan een ontwerpmode. Daar hoort onlosmakelijk nadruk op kwaliteit bij, van politiek, van ontwerp en van hun verhouding.

Het is dus beslist niet zo, dat voor opgaven met de gebouwde omgeving de verhouding tussen politiek en ontwerp alom volwassen is. Ook daaraan kan en moet van alles en nog wat verbeteren. Maar de agendering van veelal interdisciplinaire aandachtspunten, problemen, kansen enzovoort kan nagenoeg naadloos overgenomen worden; dat scheelt al enorm. Daar is nog eens extra naadloos aan, dat fysieke ruimte en informatieruimte als afhankelijk van elkaar (interdependent) opgevat moeten zijn. Sterker nog, wat ooit begon als vergelijking, blijkt feitelijk steeds meer één en dezelfde, dus integrale opgave. De overeenkomsten zijn daarom geen toeval, maar berusten zelfs op identiteit. De zgn informatiesamenleving is immers geen aparte samenleving. Het woord zegt het al, er is en blijft één samenleving. Het voorvoegsel bedoelt een aspect te benadrukken, dat thans extra opvalt. De deelnemers aan het geïntensiverde informatieverkeer hebben daarvoor echter nog altijd fysieke plaats, respectievelijk verplaatsingen nodig. Welke plaats(en) met verbindingen dat optimaal is (zijn), verandert mede onder invloed van beschikbare voorzieningen voor hun informatieverkeer.

5. Context en tijd in (informatie)ruimtelijke ordening

Na een (eveneens) uitgebreid hoofdstuk met resultaten van (internationaal) vergelijkend planologisch onderzoek besluit *Ontwerp en politiek* met een vraaggesprek door E. Freijters en O. Klijn met dezelfde H.W.J. Ovink die het Voorwoord schreef. Dat korte slothoofdstuk draagt de titel: Ruimtelijke ordening is alles tegelijk.

Aan zowel Voorwoord als vraaggesprek is extra belangwekkend dat Ovink zijn verklaringen maakt als directeur Nationale Ruimtelijke Ordening (VROM). Hij bevindt zich dus in de “bureaucratie,” zoals elders in het boek één van de groepen actoren aangeduid staat. Dat verleent zijn oproep tot veranderingen bijzondere betekenis. Met behoud van hun volgorde in het vraaggesprek rijg ik zinsneden van Ovink aaneen (pp. 332-347):

Het ontwerp moet veel meer betrekking hebben op de opgave en veel minder op de opdracht[. ...] Het ontwerp maakt de[...] opgave politiek. Bovendien agendeert en expliciteert het ontwerp wat de betekenis is van deze maximale confrontatie. [...] Samen met de overheersende beleidscyclus heeft [de] verslaving aan processen er toe bijgedragen dat de overheid los is komen te staan van de echte opgaven. De procesbenadering leidt [...] vooral tot voortganggedachtes in plaats van oplossingen. Als er voortgang is, [...] dan lijkt het alsof het goed is. Los van de vraag of we dichterbij een oplossing gekomen zijn. [...] Wat zijn nu de grote opgaven waar aan we moeten werken en hoe doen we dat? Hoe krijgen we opdrachtgevers gemobiliseerd [...]? [...] Het maken van fouten wordt falen in plaats van dat het de basis vormt voor een nieuw inzicht. [...] We [zijn] geneigd eerder naar voortgang dan naar resultaat te kijken, vooral omdat het laatste moeilijk meetbaar is. Juist daar gaat het dus mis. [...] In het bijzonder over VROM merkt Ovink op:] Wij richten ons steeds duidelijker op de opgaven, zelfs als we niet zeker weten wat die opgaven zijn. [...] Inmiddels hebben we] geleerd dat de werkelijke opgaven te maken hebben met thema's [die] eigenlijk helemaal niet meer ondersteund worden vanuit de traditionele kolommen van de ruimtelijke ordening. [...] D]at vergeten we met ons sectorale denken en werken nogal eens. [...] D]e verandering van het systeem moet voortkomen uit het besef dat zonder de inhoudelijke gerichtheid, zonder het waarom, er geen reden is voor handelen. [...] Iedereen moet beginnen met zijn eigen verhaal te maken, zelf bedenken wat visie is, expliciet maken wat zijn belangen zijn en ernaar handelen. Dat is een goede instrumentele basis voor de inhoudelijke gerichtheid. [...] H]et begint niet met wie er over gaat, maar het begint met waar het naartoe moet en met welk resultaat. [...] Een goed ontwerp agendeert, want het is de uitvergroting van het probleem. [...] Hoe kunnen we datgene waar we goed in zijn inzetten om nieuwe kansrijke posities te creëren? [...] We zijn hartstikke goed in ontwerpen, maar de opvolging, het [politiek] in positie brengen van het ontwerp, blijft vaak achterwege. [...] Volgens] een hernieuwde Nederlandse ontwerptraditie [...] is h]et ontwerp [...] maximaal politiek maar ook maximaal gedegen. [...] Maar het vergt] de kwaliteit en de inhoud om op het hoogste niveau te acteren [...] zowel inspirerend als agenderend. [...] Duidelijk is dat er een ander type benadering nodig is. Alles in een proces gieten, stap voor stap en gericht op voortgang werkt niet meer. [...] Om het tij te keren [moet] de vraag naar de opgave weer op de agenda[. ...] De kracht [...] zit in verschillen.

Lang was onze [...] planning erop gericht om die verschillen te neutraliseren. [...] Verschillen maken [echter] groei en ontwikkeling gericht mogelijk. [...] Gelijktijdig moet je durven testen, risico lopen en vooruitlopen op de toekomst[.] continue confrontatie tussen de verschillende sporen van ontwerp, onderhandelingen, onderzoek, reflectie, dialoog en allianties[.] De distantie helpt ons op een verkeerde manier om te kunnen ontsnappen aan de agenderende kwaliteit. [...] Vanuit [...] apolitieke reflectie ontstaat noch de juiste confrontatie, noch het juiste gesprek. [...] Naast het agenderen van de nieuwe dingen is een ontwerp een verleiding om zaken echt anders te doen of te benaderen. Dus ook vanuit dat perspectief is het ontwerp zeer relevant, het zet aan tot verandering. [...] Maar politici laten het een beetje lopen als het gaat over de ruimtelijke ordening. [...] M]en [denkt] in de ruimtelijke ordening nog heel sterk [...] in termen van concepten. [...] Maar ik zie niets in deze bijna blauwdrukachtige hantering van het concept. [...] H]et is een samenstel van alles tegelijk doen[, ...] onderhevig aan een voortdurende dynamiek. Het meervoudige karakter ervan maakt het bovendien ingewikkeld en biedt bijgevolg weinig houvast. Het is moeilijker om in te geloven. [...] Daarmee bouw je aan de opgave. Maar daarmee veranderen de opgaven ook. We moeten dus leren elke keer heel adaptief te zijn. Zo'n adaptieve benadering leidt niet tot één concept maar maakt planning veel meer contextgevoelig.

6. Opgave in nieuw decennium

Een maatschappelijk bemeten stelsel voor informatieverkeer kent vooralsnog geen katalysator/kampioen die helpt met de noodzakelijke verbinding tussen ontwerp en politiek. Wie maakt ernst met agendering?⁵ Want de stelselmatige verkeersopgave bestaat voor evenwichtiger informatiebetrekkingen allang.

⁵ (Bureau) Forum Standaardisatie waagt een aanzet, o.a. met *Interoperabiliteitsagenda*.

literatuur

Forum Standaardisatie, *Interoperabiliteitsagenda: Ruimte voor richting*, GBO.Overheid, december 2008.

Ovink, H.W.J. en E. Wieringa (samenstellers), *Ontwerp en politiek/Design and politics*, Uitgeverij 010, 2009.

Rogers, E.M., *Diffusion of Innovations*, Free Press, vierde editie 1995, oorspronkelijk 1962.

Wisse, P.E., Civiele informatiekunde vergelijkenderwijs, in: *PrimaVera*, Universiteit van Amsterdam, working paper nr 2007-10, 2007.

—————, Verkeersbegrip voor algemeen belang: geschiedenis van infrastructurele stelselmatigheid voor toekomst van informatieverkeer, in: *PrimaVera*, Universiteit van Amsterdam, working paper nr 2008-09, 2008.

—————, Serieus Ontwerpen, in: *Digitaal Bestuur*, 28 april 2009.

Woud, A. van der, *Een nieuwe wereld, Het ontstaan van het moderne Nederland*, Bert Bakker, 2006.